

VII.
OSMANLI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ

(Sögüt, Eylül 1992)

4.4. Osmanlılarda Kuruluş Devrinde Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Genel Bir Bakış

*Prof. Dr. Mehmet ŞEKER**

Osmanlıların kuruluşunda tâkip ettikleri ince siyâseti anlamak için bir uç beyi olarak nasıl hareket ettiklerini tespit etmek gerekir. Biz öncelikle Fatih Mehmed (II) devrine kadar olan hâdiselerden hareketle Osmanlıların gayr-i müslimlerle ilişkilerini tespit etmeye çalışacağız. Burada Osmanlı kroniklerinin en tanınmış olan Âşıkpaşazâde ve Neşrî gibi XV.-XVI. yüzyıl tarihçilerinin eserlerinden yararlanılacaktır. Özellikle devletin kuruluş dönemi esas alınacak ve Söğüt ile çevresindeki gayr-i Müslim unsurlarla ilişkiler değerlendirilecektir.

1. Osmanlıların Kuruluş Dönemlerinde Gayr-i Müslimler'le İlişkiler

Tarihler'in anlattıklarına göre, Kayı boyuna mensup bir kısım Türkmenler. I. Alâüddin Keykubâd (1219-1236) zamanında Ankara'nın batısındaki Karacadağ taraflarına yerleştirilmişlerdir. Daha sonraları bunlar, Söğüt, Domaniç ve Ermeni Derbendini zaptederek bu bölgelere gelmişlerdir. Reisleri Ertuğrul'a uç beyliği verilerek Söğüt'e kışlak, Domaniç'e de yaylak olarak yerleşmiş olan bu Türkmenler'in yoğunlaşarak bölgede yaşamaya başladıkları, bu yerleşmenin XIII. yüzyılın ikinci yarısında olduğu görülmektedir.

Âşıkpaşazâde Tarihi'nde, Ertuğrul zamanında cenk ve cidâl olmadan yaylaklarında yayladıkları ve kışlaklarında kışladıklarının belirtilmiş olması dikkat çekicidir¹. Hatta Ertuğrul'un bu yöreye yerleşmesi, buradaki gayr-i müslimler için Kara Hisar ile Bilecik'i zaman zaman vurarak rahatsız eden Tatarlar'a karşı bir güvenlik kuşağı oluşturduğu da yine Âşıkpaşazâde'de belirtilmektedir². Şükru'llah da, Behcetü't-Tevârih'inde; "*o ülkenin kâfirleri ile iyi geçinip yaşıyorlardı*"³ ifâdesi ile "*kafirler*" dediği gayr-i müslimlerle, Ertuğrul'un idaresindeki müslüman-Türklerin birlikte, bir arada yaşadıklarını

* Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölüm Başkanı.

¹Âşıkpaşaoğlu, *Tevârih-i Âl-i Osman* (Atsız neşri), İstanbul 1949, s.93.

²Aynı eser, s.93.

³Şükru'llah, *Behcetü't-Tevârih* (Atsız neşri), İstanbul 1949, s.51.

kaydetmektedir. Her iki kayıttan da, Osmanlı Türklerinin daha ilk yerleşmelerinde çevrelerindeki yerlilerle iyi geçinme politikası gütmeye hususunda titizlik gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Ertuğrul'un vefatından sonra (XIII. yüzyılın sonları) aşiretin başına geçen oğlu Osman, Anadolu'da önemli bir nüfuz sâhibi oldukları bilinen Ahîler'in de desteklerini alarak faaliyetlerine devam etmiştir. Osman Bey, uç beyi olduktan sonra babasının aksine mücâdelesinde farklı bir yol tâkip etmeye başladı. Çevresindeki Rum beylerinin sâhip oldukları hisarları tek tek kendisine bağlama politikası güderken, yine çevredeki gayr-ı müslimlerle de iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmeye de dikkat ettiği bilinmektedir.

a) Yayla Emâneti

Tarihlerin verdiği bilgilerden öyle anlaşılıyor ki, daha Ertuğrul devrinden beri Osman'ın aşireti, yazın yaylaya çıkarken Bilecik Tekfuru'na yani Bilecik halkına eşyalarını emânet ederlerdi. Yaylada buldukları zaman zarfında eşyalarını Bilecikli'ler korurlardı. Bunun karşılığında da dönüşte; “peynir, halı, kilim ve kuzular” armağan olarak Bilecikli'ler'e getirilirdi. Emânetlerini geri alırlardı. Bu ilişkinin Ertuğrul'dan bu yana yıllarca böyle sürüp gittiği anlaşılmaktadır⁴. Bu ilişki, Bilecik gayr-ı müslimleri ile Ertuğrul ve Osman Gâzîler arasında karşılıklı güvene dayalı bir dostluğun bulunduğunu gösteriyor:

“Nitekim bu tedbirden ön Bilecik tekviiriylen dâyima dostluk ederler idi. Yaylaya gitseler emânetlerini dahı Bilecük hisarında korlar idi. Kaçan gelseler tulum ile peynirler ve kadun ile yağlar, kaymak katıkları ve eyü halılar ve kilimler göndürürler idi. Er kişiyle göndürmezler idi. Hatunlarıyla göndürürler idi. Ve onlar dahı Osman Gâzîye gâyetde itimad ederler idi.”⁵

Neşrî tarihinde de, yaylaya giderken eşyalarını emanet olarak Bileciğe bıraktıkları dolaylı bir ifâde ile anlatılmaktadır⁶. Yaylaya çıkışlarında Bilecik Tekfuruna güven vermek için erkeklerle değil, kadınlarla emânetlerini göndermek sûretiyle, kendilerinden onlara bir tehlike gelmeyeceğini gösteriyorlardı. Tabii ki bu durum karşılıklı anlaşma sonucu varılmış bir karar ve bu kararın uygulanmasıydı.

⁴Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.94; Mehmet Neşrî, *Neşrî Tarihi* (Hazırlayan Mehmet Altay Köymen), Ankara 1983, s.45.

⁵Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.98-99.

⁶Neşrî Tarihi, s.53.

b) Komşuluk İlişkileri

Gerek Ertuğrul'un başlattığı, gerekse oğlu Osman Gâzî'nin sürdürdüğü ilişkilerde komşuluk hak ve hukûkuna riâyet edildiği belirtilmektedir. Zirâ düşmanlığın fayda vermediği, zarar verdiği; ilerlemeye ve gelişmeye mâni olduğu ifâde olunmaktadır: Osman Gazî bir gün kardeşi Gündüz'e; "*Sen ne dersin kim biz bu vilâyetleri nice feth ederüz? Ve ne suret ile yürüyeüz kim leşker cem' oluna*" diye sorar. Kardeşi de;

"*Nevâhimüzde olan vilâyetleri uralım, bozalım*" diye düşüncesini belirtir. Bunun üzerine Osman Gâzî şu karşılığı verir:

"*Bu re'yiün (görüşün) fesâdı vardur. Ânun için kim bu nevâhilerimizi yıkup yakıcağ bu şehrimüz kim Karaca Hisardur, ma'mur olmaz. Olası budur kim komşularımız ile müdârâ dostlukların edevüz.*"⁷

Bu rivâyetten anlaşılıyor ki Osman Gazî'nin düşüncesine göre; bir şehri vurup yıkarak fethetmek oranın ma'mur olmasına engel olur. O bakımdan fethetmek için iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek gerekir. Nitekim kendisine bu iyi komşuluk ilişkilerinin sebebi sorulunca; "*Komşularımızdır. Biz geldik bu vilâyete garib. Bunlar bizi hoş dutdılar. İmdi bize vâcibdür kim bunlara hürmet ederüz*" karşılığını vermiştir⁸.

Son ifâdelerden, Osman Gâzî'nin ve Türkmenler'in kendilerinin bölgeye gelişlerinden sonra, onlara dokunmayan, hatta kendilerini hoş karşılayan ve iyi komşuluk muâmelesinde bulunan Bilecikliler'e karşı hürmet etmeleri gerektiğini duydukları hususu anlaşılmaktadır. Bunun için de; Âşıkpaşazâde'nin tarihindeki rivâyetlerden hareketle, bu dönemde tâkip olunan siyâset ve barış yolunu şu üç başlık altında toplayabiliriz:

ba) Müdârâ (Dostça Davranış)

Sözlükte zâhiren de olsa dostluk göstermek demek olan bu deyim Âşıkpaşazâde'nin Tarihinde dört yerde geçmektedir. Bunlardan ilkinde, yukarıda da kaydettiğimiz gibi; "*komşularımız ile müdârâ dostlukların edevüz*"⁹ denmekte ve çevredeki gayr-i müslimlerle ilişkilerde buna riâyet olunacağı belirtilmektedir.

İkinci olarak da Samsa Çavuş'un Mudurnu civârına yerleşerek, kendisine bağlı Türkmenler'le birlikte, Mudurnu'daki gayr-i müslim halkla; "*müdârâ edip otururlar idi*"¹⁰ denmektedir.

⁷ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.98.

⁸ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.100; Neşri Tarihi, s.50.

⁹ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.98.

¹⁰ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.100; Neşri Tarihi, s.50.

Orhan Gazî devrinde de; Süleyman Paşa'nın Gelibolu yöresindeki bazı hisarları "*müdârâyile dapdurdı*"¹¹ğunu, üçüncü kayıttan okumaktayız. Burada, "*dapdurdı*" ifâdesinden bu hisarları müdârâ ile kendilerine bağladıklarını anlamaktayız.

Dördüncü ifâde de, Aydınoğlu'nun Alaşehir tekfurı ile "*müdârâyilen veya "müdârâ edüb" dirlik ederler idi*"¹² ifâdesi de aynı anlamda kullanılmıştır. Dostluk kurmak sûretiyle dirlik düzenlik içinde geçinip giderlerdi.

Bu ifadelerin hep aynı anlamı taşıdığı ve dostluk gösterisinin çevredeki gayr-ı müslimleri kendilerine yaklaştıracaklarını düşünerek hareket eden Osmanlılar ve Türkmenler, bu siyâsetlerini özellikle kuruluş döneminde titizlikle uygulamaya özen göstermişlerdir denebilir.

bb) İstimâlet veya İstimâlet Vermek (Gönül Alma)

Sözlükte gönül almak veya gönül kazanmak anlamında kullanılan "*istimâlet*", Âşıkpaşazâde'nin Tarihinde birkaç kez yer almaktadır.

Bunlardan birinde Gelibolu'ya geçişte ele geçirilen hisarların halkına "*istimâletler*" verildiğinden¹³ bahs olunmaktadır. Bu ifâdeden önce de hiçbir kimsenin incitilmediğine dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde Cimbi hisarı ele geçirildiğinde de; "*kâfirlerini incitmediler, belki kâfirlerine dahı ihsanlar ettiler*"¹⁴ ifâdesi ile düşmanca davranmayıp ve hatta karşılaştıkları bu insanlara nasıl dostça muamele edildiği hakkında bilgi verilmektedir. Aya Şılaya hisarının halkını da "*istimâletlediler*", yani gönüllediler.

Bu anlamda istimâlet vermek, yani bir bakıma ele geçirilen yerin halkına iyi davranmak sûretiyle onların gönlünü kazanma hedeflenmiş oluyordu. Böylece buralardaki yerliler bu yeni idârecilerine bağlanmış oluyorlardı. Nitekim; "*Cimbi kâfirleri bu gâziler ile müttefik oldular*" diyerek verilen haberden alınan hisarların yerli halkı Osmanlı gâzilerine ya yardım etmek, ya da bizzat sefere katılmak sûretiyle birlikte yaşamayı kabullendiklerini göstermiş olduklarını anlıyoruz. Burada Âşıkpaşazâde'nin "*kâfirler*" deyimi ile doğrudan bölgenin hıristiyan halkını kastettiği bilinmektedir. "*Kafir*" deyimi Osmanlı tarihlerinde ve belgelerinde çoğunlukla hıristiyanlar için kullanılan tanıtım ifâdesi olup hakaret anlamı taşımamaktadır.

İncegüz'ün üzerinde Pulunya hisarına, daha sonra Kaba Ağaç diye anılacak olan hisara çekilen ve hisara kapanan halk da hisarın düşmesinden son-

¹¹ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.124.

¹² Aynı eser, s.135.

¹³ Aynı eser, s.124.

¹⁴ Aynı eser, s.123.

ra yerlerinde kalmış olup buradan çok ganimet ele geçirildi. “*Halkını gerü istimâlet ile yerinde kodılar*”¹⁵. Burada istimâlet, her ne kadar yukarıdakiler ile aynı anlamı taşıyorsa da, sanki orada kalmak istemeyen veya başka yere gitme isteğinde bulunan halkı, iknâ etmek suretiyle yerinde alıkoymak gibi bir yorum yapmamıza imkân veriyor. İşte Osmanlı’nın politikasında, fethedilen veya kendiliğinden teslim olan yerlerin halkının öncelikle güven duygusu ile bağlılıklarının sağlanması yoluna gidildiği görülüyor. Daha sonra verilen söz gereğince davranarak, halkın gönlü kazanılıyordu.

bc) Hediyeleşme

Komşuları ile iyi geçinme konusunda tâkip ettikleri siyâsette, dostluğun, gönül almanın yanında, aynı minvalde, gayr-ı müslim de olsa onlara hediye vermek gibi bir âdetin de var olduğu görülmektedir. Yukarıda da işâret ettiğimiz yayla dönüşünde Bilecik tekfuruna tulum peynirleri, yağlar, kaymak katıkları ile halı ve kilimler hediye olarak veriliyor, böylece dostluğun devâmı sağlanıyordu.

Bir başka örneği de, düğünlere dâvet edilen Osman Gâzî’nin götürdüğü veya gönderdiği hediyelerden söz ederek verelim: Osman Gâzî’nin dostu Harmankaya Rum beyi Köse Mihal, kızının düğününe hem Osman Gâzî’yi, hem de diğer Tekfurları dâvet eder. Tekfurlara gönderdiği davetinde; “*Gelin! Bu Türk ile âşinâ olun kim bunun şerrinden emin olasız*” diye de haber gönderir. Kararlaştırılan gün Tekfurlar geldiler ve hediyelerini getirdiler. Osman Gâzî hepsinden sonra geldi ve o da iyi halılar, kilimler ile sürüyle koyunlar getirdi. Osman Gâzî’nin bazı düğün ve şenliklerde ortaya saçılması âdet olan madeni para, inci, şeker ve hububat gibi şeyler saçmak anlamına gelen “*saçusını*” pek beğendiler. Düğün üç gün sürdü. Bu sürede; “*Osman Gâzî’nin keremine hayran kaldılar...*” Bilecik Tekfuruna “*Osman Gâzî muhabbetler gösterdi.*” Bunun sebebi önceden gıyâben tanışık oldukları halde birbirleri ile ilk defa yüz yüze görüşmüş olmalarıydı¹⁶.

Âşıkpaşazâde eserinde; “*saçu*” olarak kaydettiği hediyeyi hem Rumlar’ın, hem de Türkler’in getirdikleri armağanlar için kullanmaktadır. Gayr-ı müslim de olsa komşuların düğünlerine hediye ile katılan Osman Gâzî’nin bu davranışı siyâsî bir amaç taşısa da Harmankaya tekfuruna Mihal ile Osman Gâzî arasındaki yakınlık ve Mihal’in daha sonraki tutumu hatırlanırsa, bu hediyelerin samîmiyetle ve iyi niyetle getirilmiş olduğu kabul edilir. Zâten hediyeleşme âdetlerinin, Türkler’in köklü gelenekleri arasında yer aldığı bilinmektedir.

¹⁵ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.132.

¹⁶ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.100-101; Neşrî Tarihi, s.51-52.

Osman Gâzî'nin Bilecik tekfurunun düğününe de sürüyle koyun göndermesi ve yaylaya çıkma bahânesi ile de, tekfurun tuzağına düşmemek için tedbir almış olması tarihçilerin kaydettiği rivâyetler arasında yer almaktadır¹⁷. Misini (Silivri) hisarının tekfurunun da Murad Gâzî'yi bir çok hediye ile karşılması da gâzilerin memnûniyetini mûcip olmuştur¹⁸. Bu örnekleri artırmak mümkündür. Ancak konuyu fazla uzatmamak için bu kadarla yetiniyoruz.

2. Osmanlı Yönetiminden Memnûniyet ve Hoşnutluk

Çevresindeki Türk beylikleri ile Rum tekfurlarının çoğunun kendilerine düşmanlık besledikleri Osmanlılar'ın onlara karşı buldukları bölgede tutunup kalabilmek ve yerleşebilmek için dostâne ilişkilerini geliştirmeye çalışmaları normaldir. Ancak, buradan kazançlı çıkabilmek için diğerlerinin yapmadıklarını yapmak gerekir. İşte Osmanlılar, diğerlerinde eksik olanı yapmak sûretiyle ilgiyi üzerlerinde toplamışlar, hatta düşmanlarının bile takdîrini kazanmışlardır. Osmanlılara ilgiyi artıran ve diğerlerine göre onları farklı yapan şey de herkese eşit davranarak adâleti tesis etmeleridir.

Daha ilk yıllardan itibaren idâreleri altındakilere iyi davranmak sûretiyle dikkatleri üzerlerine çekmiş olan Osmanlılar'ın belki de yükselişlerindeki temel unsurlardan birinin burada yattığı düşüncesini akla getirir. Nitekim, kısa zamanda çevredeki rumların elinde bulunan hisarların birer birer Osmanlı yönetimini arzular hâle gelmelerinde de bu hususun rolü olduğu söylenebilir. Osman Gâzî'nin yakın dostu Köse Mihâl gibi, rumların da dostluğunu kazanan Samsa Çavuş belki de karşılıklı duyulan güvenin ilk örneklerini teşkil etmektedirler. Sorkun üzerine giden Osman Gâzî'nin ordusunda Samsa Çavuş'u görünce hiç itiraz etmeden itaatî ve Osman Gâzî'ye bağlılığı kabul eden halk, Samsa Çavuş "her ne der ise anı kabul" etmek üzere aralarında anlaşmışlardır¹⁹.

Bilecik, Yarhisar ve İnegöl'ü zaptettikten sonra bu yöredeki köylerin halkını yerli yerince alıkoyan Osman Bey, halka çok iyi davranıyordu. Âşıkpaşazâde şöyle diyor: "*Ve cemi' köyleri yerlü yerine gelüp mütemekkin oldılar. Vakutları kâfir zamanından daha eyü oldı belki. Zirâ bundağı kâfirlerin râhatlığın işidüb gayrı vilâyetden dahı adam gelmeğe başladı.*"²⁰ Bu ifâdelerden de anlaşıldığına göre; önceki dindaşlarının idaresine göre Osman'ın yönetiminin daha iyi olduğunu gören gayr-i müslimlerin rahatlığı çevredeki-

¹⁷ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.101; Neşrî Tarihi, s.51-52; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, Ankara 1972, s.107.

¹⁸ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.126.

¹⁹ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.99.

²⁰ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.102.

lere örnek olmuştur. Onların hoşnutluğunu ve rahatlığını görenler, Osman'ın yönetimini arzulayıp ister hâle gelmişlerdir.

Bunu tâkip eden fetihlerle yavaş yavaş büyümeye yüz tutan Osman'ın beyliğinde halk güven içinde “*emn ü amân ile inandır*”ırdı. Aldığı yerleri mamur etmeğe özen gösteren Osman Gâzî, gözünü Bursa'ya dikmişti. Bunun için aldığı tedbirlerin başında, Bursa'nın çevresindeki köyleri imar ederek, halkını da memnun etmek sûretiyle, Bursa tekfurunu kıpırdayamaz hâle getirmek gelir. Nitekim bunun için de iki hisar yaptıran Osman Gâzî, bölgeyi kontrol altında tutuyordu. Sonunda teslim olan tekfur, anlaşma gereğince Gemlik üzerinden İstanbul'a gönderildi. “*Hısarun dahi halkını emn ü amân etdiler. Kimsenin bir çöbin aldurmadılar*” (h.726/m.1326).

Bursa'nın fethinde orduya komuta eden Orhan Gâzî, hisarın tesliminde de rolü olan rum vezire; “*Bu hisarı kim verdünüz; neden bunaldunuz verdünüz?*” diye sordu. Vezir, birkaç sebepten verdiklerini söyliyerek bunları şöylece sıraladı:

“*Biri budur kim sizin devletiniz gündün güne büyüdü. Ve bizim devletimiz küçüldü. Bunu gördük. Ve biri dahi bu kim baban üzerimize havâle yaptı, gitti. Onun devleti köylerimizi zabtetti. Size mutî' oldular. Ve bizi hiç anmazlar. Biz dahi bildik kim onlar rahat oldular. Onun için bizi anmazlar dedik. Biz dahi ol râhatlığa heves ettik...*”²¹

Daha başka sebepler Âşıkpaşazâde'nin Tarihinde sıralanmakta ise de, biz, bunlardan yukarıda kaydedilen iki husus üzerine dikkat çekmek istiyoruz:

1. Fetihden veya kalenin tesliminden sonra, kimsenin çöpüne bile dokundurulmamış olması, mal güvenliğinin garanti altına alınması.

2. Bursa civarındaki Osmanlı yönetimi altına giren köylerin rahat ve huzur içinde yaşamaları sebebiyle önceki yöneticilerinden uzaklaşmaları.

Aynı ifâdeleri İznik hisarının kapısı durumundaki Kara Tegin gâzilerine tımar olarak verilen köylülerin durumunu belirten Âşıkpaşazâde'nin tekrarladığını görüyoruz. Bu gâzilerin köylüleri incitmediklerini kaydettikten sonra, yazar ilgi çekici şu satırlara da yer vermektedir: “*Bu gayr-i müslim köylüler vakıt olur idi kim Müslümanlar ile bile savaşa varurlar idi. İznik halkına şöyle söylerlerdi: -“Ey çaresizler gelin, râhat olun ki, biz râhat olduk.” Nitekim, İznik halkı kendi istekleriyle teslim olduktan sonra, pek azı İznik'i terk etti, çoğu İznik'te kaldı. Hatta, şehre girişinde Orhan Gâzî'yi, sanki kendi ölen hükümdarlarının yerine tahta oturan oğlu gibi karşıladılar.*”²²

²¹ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.111; Neşri Tarihi, s.68.

²² Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.118-119; Neşri Tarihi, s.79.

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Osman Gâzî'nin yönetimini kabul eden gayr-i müslimler, kendilerine herhangi bir baskı olmadan, onlarla birlikte savaşa katılmışlardır. İznik'te olduğu gibi, Osmanlıların idaresine giren halkın pek azı buldukları yerleri terk etmişlerdir.

a) Gayr-i Müslimlere İhsanlar

Osman Bey, Yarhisar, İnegöl, Bilecik ve Yenişehir'i çevresiyle birlikte fethettikten sonra burada yaşayan gayr-i müslim halka gâyet iyi davranmış ve halkı yerli yerinde bırakmıştır. Kendiliğinden teslim olan hisarlar halkını yerinde bırakan Osmanlı siyâsetinde, gerek kendilerine ilgi gösterip hisarın düşmesine yardımcı olanlarla işbirliği yaparak birbirlerine destek olma, gerekse kendilerine yardımcı olmayan diğer yerli halka bile iyiliklerde bulunma gibi, insanları kazanmayı hedefleyen bir politika güttükleri görülmektedir. Gelibolu yöresindeki Cimbi hisarını ele geçiren Süleyman Paşa ve adamları hisara girdikten sonra; "...kâfirleri incitmediler. Belki kâfirlerine dahi ihsanlar ettiler..."; "kâfirlerinden hiç kimseyi incitmediler... Hatunların ve kendülerin gâyetle hoş tuttular..."²³ Gelibolu yöresindeki hisarların çoğu teslim alındıktan sonra halka verilen söz tutulmuş ve anlaşma şartlarına uyulmuştur. Onlar hiç incitilmemiş ve hoş tutulmuşlardır.

Hatırlanacağı üzere Kur'ân'da zekâtın hisse alacak sınıflardan biri de "müellefe-i kulûb"dur. Bunlar ister yeni müslüman olsunlar, isterse henüz müslüman olmayanlardan olsunlar, kalpleri kazanılarak, müslümanlara yardımları olabileceği düşünülen kimse ve gruplardır. İşte, Osman Gazi ve onu takip eden Beyler ve Sultanlar, kuşkusuz İslâmiyetin bu müessesesini daima hayata geçirmiş ve kendilerinden fayda umulan gayr-i müslimleri müellefe-i kulûbdan sayarak, onlara ihsan ve para bağışında bulunmaktan çekinmemiş, hatta böyle yapmayı daima teşvik etmişlerdir.

Osmanlıların yönetimi altında yaşayanların durumları önceki dindaşları olan yöneticilerin zamanından daha iyi olmuş ve bu yerler kısa zamanda mürmur hâle gelmiştir. Osman Bey'in ve oğlu Orhan'ın idâresine giren topraklarda "emn ü emân"ın, güven'in ve güvenliğin fazla oluşu duyulunca diğer yerlerin müslümanlarından ve gayr-i müslimlerinden onların ülkesine gelip yerleşenlerin sayısında gittikçe artış olduğu görülmektedir²⁴.

²³ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.123.

²⁴ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.119, 129, 135-136; Neşri Tarihi, s.81.

b) Adâlet

Bir hükümdarın elinde bulunan ülkesinde tutunabilmesi için en başta gelen ve belki de tek beklenen özelliği orada adâleti tesis etmesidir. Kısacası hükümdârın sevilip sayılması için âdil olması gerekir. Osman Bey'in beyliğinde de buna çok önem verildiği daha beyliğinin kuruluşundan itibaren gözlenmektedir. Bunun tarihî eserlerde açıkça ifâde edildiğini tarihçilerimizin nakillerinden öğrenmekteyiz. Hem Osman Bey'in, hem de onun tâkipçilerinin adâlete çok önem verdikleri, bilhassa gayr-i müslimleri ihsâna, iltifâta ve rağbete boğdukları için onların sevgisini kazandıkları anlaşılmaktadır. Zira, Osmanlılar'ın adâleflî oluşları sebebiyle onların idaresine giren İznik halkı; "*N'olaydı, kadîm zamandan bunlar bize beg olalar idi*" demişlerdir²⁵. Yani, bu ifâdelerle keşke eskiden beri Osmanlılar bizi yönetselerdi diyecek kadar onların yönetiminden memnun ve hoşnut olduklarını belirtmiş oluyordular. Bu rivâyetlerde Âşıkpaşazâde ve diğerleri mübâlağa etmiş olsalar bile, bunda gerçek payının olduğu Osmanlı beyliğinin büyümesinden ve hatta, çok yerlerde kendiliğinden Osmanlı idaresinin arzulanır olmasından anlaşıldığı muhakkaktır.

Nitekim Osman Gâzî, oğlu Orhan'a şöyle vasiyet ediyordu: "*...ve bir dahı sana mûti' olanları hoş tut. Ve bir dahı nökerlerine (emrindekilere) dâ-yim ihsan et kim ihsanun anun hâlmun duzağıdır...*"²⁶

Vasiyetindeki bu ifadeleri ile Osman Gâzî, oğluna, kendisine itaat edenleri yani yönetimini kabul edenleri, müslümün olmasalar da, hoşnut kılmak için gerekli önlemleri almasını öğütlemektedir. Bunun için gösterdiği yol; onlara ihsan, iyilik ve bağışta bulunmaktır. Böyle yaparsa, onları kendine bağlayabileceğini hatırlatmaktadır.

Osman Gâzî'nin adâleti tesis ederken çevre halkının güvenini kazandığına dair ilgi çekici bir olay nakledilir. Buna göre, Osman Bey zaman zaman Germiyanogluyula savaşırdı. Çünkü onlar yöre halkına sıkıntı verip, tecâvüzde bulunurlardı. Halk bunu bildiği için; "*Germiyanogluyile Osman'un adâveti vardur derler idi.*" Gayr-i müslimler de Germiyanoglundan çok Osman Gâzî'ye güvenirlere. Nitekim bir gün Eskişehir pazarında şöyle bir olay yaşanır; Bu pazara hem Germiyanlılar, hem de gayr-ı müslimler mal getirir, alışveriş yaparlardı. Bilecik'ten gelen bir gayr-ı müslim, yaptığı bardak(testi)lardan yüklemiş getirmiş. Germiyanlı'dan birisi bir bardak almış, parasını ödemiş. Bu gayr-ı müslim durumdan Osman Gâzî'ye şikâyette bulunmuş. Osman Gâzî de Germiyanlı'yı cezâlandırarak, Bilecikli'nin hakkını alıvermiş. Hatta bunun üzerine; hiç kimse hiçbir zaman "*Bilecik kâfirini incitmeyeler*"

²⁵ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.120.

²⁶ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.112; Neşrî Tarihi, s.73.

diye de kanun koymuştur. Bu sebepten olsa gerektir ki, Bilecik'ten kadınlar bile bu pazara gelip alış veriş yaparlardı. Bunu Âşıkpaşazâde şöyle dile getirir: "...Tâ şuna değin vardı kim Bileciük kâfirlerinin avratları dahı Eskişehirün bazarında, geliürler, bazar ederler idi, gidürler idi emn ü amân ile. Bu Bileciüğün kâfirleri dahı gâyet itimad etmişler idi kim bu Türk bizüm ile eyü doğruluk eder derler idi."²⁷

İkinci Murad zamanına gelindiğinde artık Osmanlı adâletinin hem sınırları genişlemiş, hem de bu adâlet anlayışı iyice yerleşmeye yüz tutmuştur. Bunu Âşıkpaşazâde şöyle ifâde etmektedir: "...Ve illâ tâ bu güne dek Osmanludan kimsenin hakkına zulüm gelmemiş idi nâ-hak yere. Meger ki bilme-ye"²⁸. Bu ifâdelerde, kimseye haksız yere zulmedilmediği belirtilmekte, eğer böyle bir durum oldu ise bunun bilinmeden yapıldığı kabul edilmektedir. Bu gerçekçi anlayışın Osmanlı toplumunda yaygınlaştığı daha sonraki dönemde de görülecektir.

SONUÇ

Osmanlı devleti, bir uç beyliği hüviyetiyle doğup büyüerek cihan devleti hâline gelmiş ve Türkiye Selçuklularının mirâsına sâhip olduğu gibi bu mirâsı daha da zenginleştirerek altı yüz yıldan fazla ömür sürmüş bir devlettir. Bu devletin bünyesindeki ana unsuru Müslüman-Türkler oluşturdukları halde, çeşitli mezheplere mensup Hıristiyanlarla Yahudiler de bu devletin himâyesinde yaşamaya devâm etmişlerdir.

Daha başlangıçtan itibaren iyi komşuluk ilişkileri ile birbirlerini tanıyan Müslüman ve Hıristiyanlar, zaman içinde birbirleri ile bir arada yaşamının mümkün olabileceğini de görmüş ve göstermişlerdir. Bunda ilk Osmanlı beylerinin idâre etme yeteneklerinin rolü olduğu söylenebilir de, aynı zamanda İslâm hukukunun gayr-i müslimlere tanıdığı hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilişinin de rol oynadığı düşünülebilir. Aynı politikayı daha sonraki Osmanlı Sultanlarının da sürdürerek kiliseleri ve havraları tıpkı câmiler gibi himâyelerine almış olmaları, bu mâbetlere devam edenlerin dinî yaşayışlarındaki özgürlüğü hepsine tanımış olmaları, Osmanlı devletinde ayrı dinden olanların beraberce yaşamalarını sağlamış olduğu görülmektedir. Osman Bey ve sonraki Sultanların "teb'a"larına tanıdıkları özgürlük yanında, hukukî alanda da adâletli davranarak ister müslüman olsun, ister gayr-i müslim, onların hak ve özgürlüklerini korumada titizlik göstermiş olmaları, bu, dinleri ayrı toplumların asırlarca bir arada yaşamalarına da sebep olmuştur.

²⁷ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.99; Neşri Tarihi, s.49.

²⁸ Âşıkpaşaoğlu, a.g.e., s.183.